

ЛОКАЛНА TERRA SIGILLATA ОТ ПЪТНИТЕ СТАНЦИИ SOSTRA И AD RADICES ПО ПЪТЯ ЕСКУС – ФИЛИПОПОЛ

Мария Иванова

През последните години интересът към производството на трапезна керамика, имитираща западната terra sigillata, в римските провинции Долна Мизия и Тракия нарасна изключително много. Появиха се множество публикации, засягащи отделни материали от археологически проучвания, както и обобщени изследвания върху нейната специфика (Балканска, 1990: 26–33; Dimitrova-Milceva, 1990: 125–133; Kabakciewa, 1990: 67–76; 1992: 497–514; Димитрова-Милчева, 1994: 238–246; Kalcev, 1991: 45–273; Staikova, 1991: 275–284; Димитрова-Милчева, 1996: 11–19; Dimitrova-Milceva, 2000).

Бързата урбанизация на Долна Мизия през първите десетилетия на II в. и разположените по десния бряг на р. Дунав военни групи спомагат за ускореното политическо и икономическо развитие на провинцията. Новите условия на живот оказват огромно влияние върху керамичното производство, и особено върху производството на червенолакова керамика. Изящната вносна terra sigillata служи като модел за изработване на съдове, задоволяващи нуждите на местното население. Въпреки че добиват голяма популярност, те не успяват да достигнат нейното качество, но са на достъпна цена и дори през III в. почти изцяло заменят вносната продукция (Султов, 1979: 14–21).

Разгледаните фрагменти и цели съдове са намерени в пътните станции Состра и Ад радице според Певтингеровата карта съответно шеста и седма по пътя Ескус – Филипопол. В литературата тази пътна артерия се определя като най-важната от второстепенните пътища, свързваща Крайдунавския с Централния път. Тя осъществява най-кратката връзка на Долна Мизия с Тракия, а от там – с Мала Азия и Егейския свят. Според епиграфските паметници и писмените извори пътят Ескус – Филипопол е бил

трасиран около 60-те години на I в. и едва в края на V в. отсечката на Троянския проход е престанала да бъде поддържана (Маджаров, 1990: 18; Петров, 1997: 45–47; Тачева, 1994: 115–117).

Първото описание на двете пътни станции прави Феликс Каниц още през XIX в. Според изследователите Состра възниква като пътна станция и в края на II – първата половина на III в. прераства в укрепен лагер. Кастелът има приблизително квадратна форма и заема площ от около 16,9 дка (Тотевски, 1994: 73–74; 1996: 70–71; Христов, 2002: 120–123). За разлика от Состра, Ад радице не е била обект на целенасочени изследвания. Това възпрепятства точната интерпретация на характера на римското селище, но се предполага, че тя е останала само пътна станция, като се има предвид планинският характер на местността (Маджаров, 1990: 24; Христов, 2002: 135–137).

Разглежданите фрагменти и цели съдове са намерени при селскостопански работи и в иманярски изкопи, което пречи да се направят по-обобщени изводи относно този вид керамика, но в същото време дават допълнителна информация за нейното производство и разпространение*.

Представени са 21 фрагмента и 2 цели съда, които могат да се разделят на две групи според начина им на украса – релефна и щемпелована.

Към първата група принадлежат съдове, чиито стени са украсени с барботинна техника, и съдове, които са работени на калъп.

Вносът на *terra sigillata* с барботинна украса е особено активен в началото на третата четвърт на I в., когато помощните войски трайно се настаняват в провинция Долна Мизия, и продължава с различна интензивност до средата на III в (Димитрова-Милчева, 1994: 47–48; 1996: 11–13). В същото време още в първите десетилетия на II в. в провинцията се появяват и работилници, които започват да произвеждат съдове, близки по форма и украса до луксозната вносна продукция. Най-голяма популярност сред тях добиват керамичните центрове в Павликени и Бутово, които към края на II в. започват да изнасят своята продукция в съсед-

*Всички представени фрагменти и съдове принадлежат на частни колекции.

ните градски центрове и области, като част от нея достига и до територията на Ромула (Sultov, B. 1985: 18–30).

Представените фрагменти с барботинна украса се отличават с голямо майсторство и старание при изработката. Те са украсени с бръшлянови клонки (Т. I₁), стилизирани растителни орнаменти (Т. I_{2,7}) и шишарковидни люспи (Т. I₈₋₁₀), като в един случай се среща комбинация между шишарковидния орнамент и растителни мотиви (Т. I₁₁). Сред формите на съдовете най-широко застъпени са чашите с профилиран устиен ръб и двойноконусовидно тяло (Т. I₈₋₁₁) и профилиран устиен ръб с горна цилиндрична и долна конусовидна форма на тялото (Т. I₅₋₇). Такива съдове са произвеждани в края на II – III в. в керамичните работилници на Бутово (Sultov, 1985: abb. 7).

Два от фрагментите принадлежат на купи със заоблен и завит навън устиен ръб, които отново намират паралели сред керамиката от керамичния център в Бутово (Т. I_{2,3}) (Sultov, 1985: Т. XXIX₁).

Може би към купите с двойноконусовидно тяло трябва да причислим и двата фрагмента с еднаква украса и качество на глината, които за съжаление не успяха да се свържат (Т. I₄). Сред керамиката с барботинна украса присъства и един фрагмент от паница със завит навън ръб (Т. I₁), която също може да се датира във II в. (Sultov, B. 1985: Т. XXVII₂).

През последните години доказателствата за производство на релефна керамика непрекъснато се увеличават. Все по-често се откриват калъпи и печати, които добавят нови елементи в украсата на художествената керамика (Mitrofan, 1991: 176–177, fig. 15–17; Dimitrova-Milceva, 2000: 17–18).

Сред представените фрагменти от релефна керамика, работена на калъп, се отличава една дръжка на съд с украса от виеш се лозов ластар с листа и плодове (Т. I₁₂). Тя вероятно е била част от съд, който също е бил богато украсен. Дали той е свързан с някаква култова практика, можем само да гадаем. Украсата от мотиви, свързани с култа на Дионис, дава основание на някои изследователи да свържат съдовете с култовите практики (Султов, 1972: 28).

Не по-малък интерес предизвиква фрагментът от купа с релефно изображение на войн, сражаващ се с мечка (Т. II₃). Вероятно той е част от форма Drag. 37, но това не може да се каже със сигурност. В изработката му личи голямо старание, като е обърнато внимание и на най-малките подробности. Прототипът му трябва да се търси сред галската керамика, където ловните сцени са любим мотив (Dimitrova-Milceva, A. 1987: 114–117).

Сред най-значимите находки от релефната керамика, работена на калъп, са фрагментите от глинени подноси (Т. III). Не можем да не отбележим абсолютното сходство на откритите тук с работените в ателиетата на Бутово (Kabakcieva, 1990: abb. 2; Dimitrova-Milceva, 2000: Taf. 29₃₋₅, Taf. 30₁₋₂).

Релефната украса е нанесена по ръба и дръжките. Изображенията са силно стилизирани и схематични, представящи глиган, козлета, пантера, лъв, овца, човешки глави, геометрични орнаменти и розети. Производството им трябва да се отнесе към края на II – първата половина на III в. особено като се има предвид времето на разпространението им в територията на Ескус (Kabakcieva, 1990: 68; Владкова, 1991: 129–137; Kuleff, Djingova, Kabakcieva, 1999: 37).

Групата на щемпелованата керамика е сравнително по-слабо застъпена (Т. III–4). Производството ѝ започва по-късно от разглежданата до този момент. В първоначалния си вариант подпечатването е имало за цел да покаже производителя на изделието. В по-късно време то придобива декоративен характер. По формата си разглежданите съдове намират много точни паралели сред керамиката в Западната част на Тракия и в Панония. Основните мотиви, които са използвани за украса, са стилизирани геометрични фигури – кръгове и осмици, листа и розети, които са комбинирани с връзана украса (Стайкова Л. 1989: 139–150, обр. 9_{а, б}, 10; Фидановски, 1990: 17–18, Т. 6). Щемпеловането на съдовете намира особено голямо приложение през III в.

Разгледаните дотук материали оформят една първоначална представа за икономическия живот на населените места по пътя Ескус – Филипопол в периода II – III в. До този момент материали от пътните станции Состра и Ад радице не са били обект

на целенасочено изследване. Случайно откритите керамични фрагменти показват, че те се развиват наравно с големите градски центрове в провинция Долна Мизия. Голяма роля за това играе фактът, че са разположени на пътна артерия с особено голямо значение. Вероятно бъдещите изследвания ще могат да хвърлят светлина върху други прилики и най-вече различия между живота на тези поселения и големите градски центрове.

ЛИТЕРАТУРА

Балканска 1990: Балканска, А. Вносна terra sigillata, открита в Ескус. – Археология, XXXII, 4, С., 1990.

Владкова 1991: Владкова, П. Декоративни орнаменти върху глинени подноси от територията на Никополис ад Иструм. – ИИМ – Велико Търново, VI, 1991.

Димитрова-Милчева 1994: Димитрова-Милчева, А. Местна художествена керамика от Тракия и Мизия (I – IV в.) – III Международен симпозиум “Кабиле”. Поселищен живот в древна Тракия. 1994.

Димитрова-Милчева 1994: Димитрова-Милчева, А. Римски художествени импорти в Нове. – Епохи, III, 2, 1994.

Димитрова-Милчева 1996: Димитрова-Милчева, А. Търговски връзки на провинция Мизия през ранноимператорската епоха в светлината на импортната керамика. – Археология, XXXVIII, 1, 1996.

Маджаров 1990: Маджаров, М. Пътят Ескус-Филипопол (I – IV в.). – Археология, XXXII, 1, 1990.

Петров 1997: Петров, Д. Състояние на проучванията на римската пътна мрежа в българските земи. – Трудове на катедрите по история и богословие към ШУ “Епископ Константин Преславски”, 1, 1997.

Стайкова 1989: Стайкова, Л. Производство и разпространение на т. нар. “Македонска” сива тера сигилата по долината на Горна Струма. – ИИМ – Кюстендил, I, 1989.

Султов 1972: Султов, Б. Производство на релефна керамика в Долна Мизия. – ИОИМ – Велико Търново, V, 1972.

Султов 1979: Султов, Б. Античните центрове за производство на художествена, битова и строителна керамика. – Векове, 3, 1979.

Тачева 1994: Тачева, М. Северната граница на провинция Тракия до Северите (1. От Алмус до Никополис ад Иструм). – III международен симпозиум “Кабиле”. Поселищен живот в Древна Тракия, Ямбол, 1994.

Тотевски 1994: Тотевски, Т. Шеста римска станция Состра по траяновия път при с. Ломец, Троянско. – АОР през 1992 – 1993, В. Търново, 1994.

Тотевски 1996: Тотевски, Т. Шеста римска пътна станция на траяновия път Состра при с. Ломец, Троянско. – АОР през 1995, С., 1996.

Фидановски 1990: Фидановски, С. Римска керамика Улпијане. Београд, 1990.

Христов 2002: Христов, И. Пътища и крайпътни съоръжения в Хемус. Принос към историческата география на Древна Тракия. В. Търново, 2002.

Dimitrova-Milceva 1987: Dimitrova-Milceva, A. Importierte Terra Sigillata aus Novae. – ИАИ, XXXVII, 1987.

Dimitrova-Milceva 1990: Dimitrova-Milceva, A. Dionysos auf Reliefkeramik aus Thrakien und Mösein. – RCRF, Acta XXVII/XXVIII, 1990.

Dimitrova-Milceva 2000: Dimitrova-Milceva, A. Terra sigillata und dünnwandige Keramik aus Mösien Inferior (Nordbulgarien). 2000.

Kabakcieva 1990: Kabakcieva, G. Rotfirniskeramik aus Butovo in Ulpia Oescus. – RCRF, Acta XXVII/XXVIII, 1990.

Kabakcieva 1992: Kabakcieva, G. Römische Keramik aus den Provinzen Untermösien und Thrakien und Terra sigillata Pontica. – RCRF, Acta XXXI/XXXII, 1992.

Kalcev 1991: Kalcev, K. Zur Herstellung der Antiken Keramik in Augusta Trajana (Stara Zagora). – RCRF, Acta XXIX/XXX, Pleven, 1991.

Kuleff, Djingova, Kabakcieva 1999: Kuleff, I., R. Djingova, G. Kabakcieva. On the origin of the roman pottery from Moesia Inferior (North Bulgaria). – Archaeologia Bulgarica, III, 3, Sofia, 1999.

Mitrofan 1991: Mitrofan, I. Les recherches archéologiques dans le centre céramique de Micasasa. – RCRF, Acta XXIX/XXX, Pleven, 1991.

Staikova 1991: Staikova, L. Production and distribution of the so-called “Macedonian” terra sigillata grise in the upper Strouma valley. – RCRF, Acta XXIX/XXX, Pleven, 1991.

Sultov 1985: Sultov, B. Ceramic production on the territory of Nicopolis ad Istrum (IInd – IVth century). – TAB, I, Serdicae, 1985.

КАТАЛОГ

Пътна станция Состра

1. Паница, изработена от фина глина, придобила при изпичане оранжев цвят. Устието е заоблено и завито навън и надолу, подчертано отгоре с една врязана линия. Покрита е с оранжево-червен лак. Върху устието е нанесена украса от растителни орнаменти с барботинна техника (Т. I₁).

2. Купа, изработена от фина глина, придобила при изпичане бежово-кафяв цвят. Устието е заоблено и завито навън. Покрита е с оранжево-кафяв лак. Върху тялото ѝ е нанесена украса от стилизирани растителни орнаменти с барботинна техника; Ду = 24,6 см (Т. I₃).

3. Купа, изработена от фина глина, придобила при изпичане бежово-охров цвят. Покрита е с бежово-кафяв лак. Върху тялото ѝ е нанесена украса от стилизирани растителни орнаменти с барботинна техника (Т. I₄).

4. Чаша, изработена от фина глина, придобила при изпичане керемидено-кафяв цвят. Устието е леко заоблено и профилирано отвън. Покрита е с оранжево-кафяв лак. Върху тялото ѝ е нанесена украса от стилизирани растителни орнаменти с барботинна техника; Ду = 9,4 см (Т. I₅).

5. Чаша, изработена от фина глина, придобила при изпичане бежово-кафяв цвят. Устието е леко заоблено и профилирано отвън. Покрита е с оранжево-кафяв лак. Върху тялото ѝ е нанесена украса от стилизирани растителни орнаменти с барботинна техника; Ду = 8,6 см (Т. I₆).

6. Чаша, изработена от фина глина, придобила при изпичане бежово-кафяв цвят. Устието е право, заоблено и профилирано отвън. Покрита е с кафяв лак. Върху тялото ѝ е нанесена украса от шишарковидни орнаменти с барботинна техника; Ду = 7,6 см (Т. I₉).

7. Чаша, изработена от фина глина, придобила при изпичане бежово-охров цвят. Покрита е с оранжево-кафяв лак. Върху тялото ѝ е нанесена украса от шишарковидни и растителни орнаменти с барботинна техника (Т. I₁₁).

8. Купа, изработена от фина глина, придобила при изпичане охров цвят. Покрита е с кафяв лак. Украсена е с щемпелована украса – стилизиран лист (Т. П₃).

9. Купа, изработена от добре пречистена глина, придобила при изпичане керемиден цвят. Покрита е с оранжево-кафяв лак. Украсена е с щемпелована украса – стилизиран лист (Т. П₄).

10. Купа, изработена от фина глина, придобила при изпичане бежово-кафяв цвят. По повърхността се забелязват следи от оранжево-кафяв лак. На стената ѝ е изобразена релефна ловна сцена (Т. П₅).

11. Поднос, изработен от фина глина, придобила при изпичане бежово-кафяв цвят. Покрит е с оранжево-кафяв лак. По ръба му са изобразени релефно животни, стилизирани розети, геометрични фигури и човешки глави (Т. П₂).

12. Поднос, изработен от фина глина, придобила при изпичане бежово-кафяв цвят. Покрит е с оранжево-кафяв лак. По ръба му са изобразени релефно животни и човешки глави (Т. П₃).

13. Поднос, изработен от фина глина, придобила при изпичане бежово-кафяв цвят. Покрит е с оранжево-кафяв лак. По ръба му са изобразени релефно животински фигури (Т. П₄).

14. Поднос, изработен от фина глина, придобила при изпичане бежово-кафяв цвят. Покрит е с оранжев лак. Ръбът му е украсен с врязани линии и геометрични орнаменти (Т. П₆).

Пътна станция Ад радице

15. Купа, изработена от фина глина, придобила при изпичане керемидено-охров цвят. Няма следи от лак. Устието е право, завито навън. Върху тялото ѝ е нанесена украса от растителни орнаменти с барботинна техника; Ду = 20,6 см (Т. I₂).

16. Чаша, изработена от фина глина, придобила при изпичане охров цвят. Устието е леко заоблено и профилирано отвън. Покрита е с кафяв лак. Върху тялото ѝ е нанесена украса от стилизирани растителни орнаменти с барботинна техника; Ду = 9,6 см (Т. I₇).

17. Чаша, изработена от фина глина, придобила при изпичане сиво-охров цвят. Устието е завито навън, заоблено и профи-

лирано отвън. Покрита е с оранжево-кафяв лак. Върху тялото ѝ е нанесена украса от шишарковидни орнаменти с барботинна техника; $Dy = 6$ см (Т. I₈).

18. Чаша, изработена от фина глина, придобила при изпичане бежово-оранжев цвят. Покрита е с кафеникав лак. Върху тялото ѝ е нанесена украса от шишарковидни орнаменти с барботинна техника (Т. I₁₀).

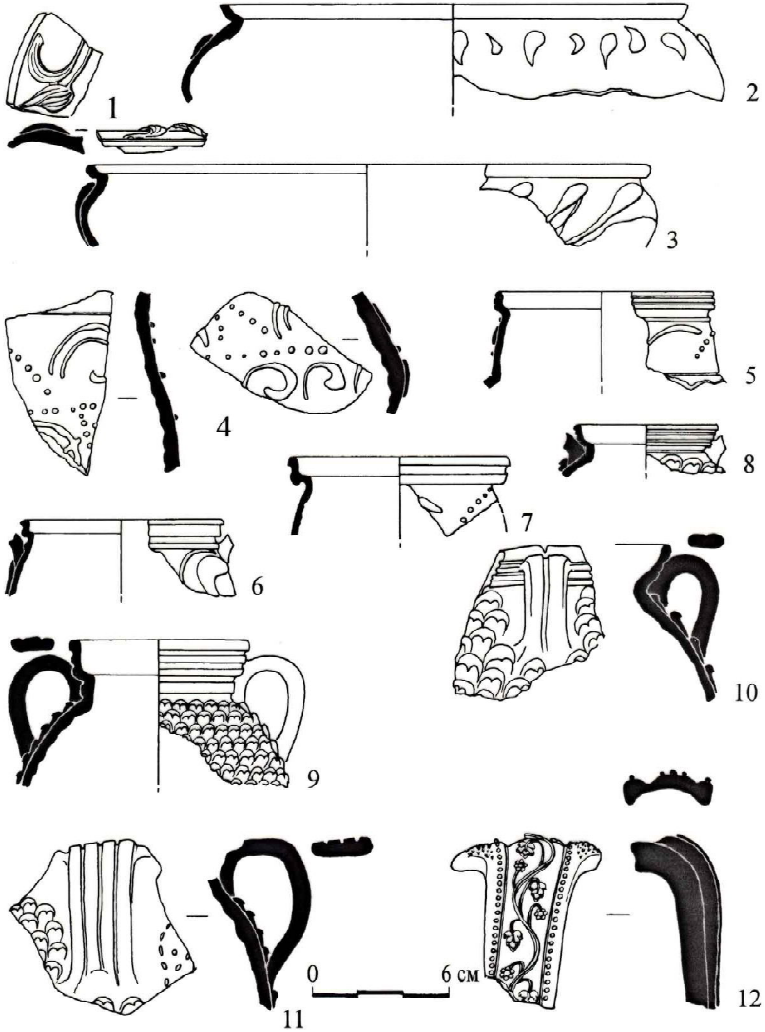
19. Дръжка, изработена от фина глина, придобила при изпичане бежово-охров цвят. Личат следи от кафеникав лак. Сложно украсена с набодена (в горната част) и релефна украса от растителни орнаменти (Т. I₁₂).

20. Купа, изработена от фина глина, придобила при изпичане бежово-охров цвят. Има биконично тяло и широк, заоблен, изнесен навън устиен ръб. Дъното е равно, оформено с ниско профилирано, пръстеновидно столче. С две профилирани дръжки. На места личат следи от кафеникав лак. Под устието е нанесена украса от врязани вълнообразни и хоризонтални ивици. Средната част на тялото ѝ е украсена с щемпелована украса от редуващи се стилизирани листа и осмици; $Dy = 16,4$ см, $Dd = 7,8$ см, $H = 19$ см (Т. II₁).

21. Купа, изработена от фина глина, придобила при изпичане охрово-оранжев цвят. Има биконично тяло и прав, заоблен и профилиран устиен ръб. Дъното е с пъпка в средата, оформено с ниско пръстеновидно столче. С три профилирани дръжки. Покрита е с червено-кафяв лак. Украсена е с врязана и щемпелована украса. Щемпелованата украса е в два реда – горният от кръгчета, а долният – от редуващи се розети и осмици; $Dy = 13,2$ см, $Dd = 6,2$ см, $H = 13,6$ см (Т. II₂).

22. Поднос, изработен от фина глина, придобила при изпичане охрово-оранжев цвят. Покрит е с кафяв лак. По ръба му са изобразени релефно розетки и правоъгълници (Т. III₁).

23. Поднос, изработен от фина глина, придобила при изпичане охров цвят. Покрит е с кафяв лак. Ръбът му е украсен с врязани геометрични фигури (Т. III₃).

II

